

Jolanta Sroczyńska*

Polska polityka historyczna i jej wpływ na kształtowanie się praktyki konserwatorskiej w pierwszych latach powojennych

Polish historical policy and its impact on the development of conservation practice during the first years after the war

Słowa kluczowe: prezentacja i interpretacja dziedzictwa kulturowego, polityka historyczna

Key words: presentation and interpretation of cultural heritage

1. WSTĘP

Polityka historyczna, a w zasadzie konstruowanie pamięci zbiorowej, była i jest jednym z ważniejszych elementów polityki państwowej, praktykowanej przez wszystkie narody już od czasów starożytnych. Interpretacja i prezentacja historii w przestrzeni publicznej wytworzyła specyficzne mechanizmy działań. Polityka historyczna umacniać ma wspólnotę narodową, budząc w niej dumę z dokonań przodków, a także tworzyć podstawy potęgi kraju na arenie międzynarodowej. Poważnym zagrożeniem dla polityki historycznej mogą być zapomnienie i manipulacja faktami. Przekroczenie cienkiej linii granicy między polityką historyczną a propagandą może grozić konfliktami wewnętrznymi i restrykcjami na arenie międzynarodowej, gdyż jak to sformułował George Orwell w 1949 roku, *kto rządzi przeszłością, w tego rękach przyszłość; kto rządzi teraźniejszością, w tego rękach jest przeszłość*¹.

2. POLITYKA HISTORYCZNA W PIERWSZYCH LATACH POWOJENNYCH

Wieloetniczny region Europy Środkowej, do którego należy także Polska, charakteryzowała częsta zmiana granic państw. Problemy związane z percepcją „ziemi ojczystej” oraz skutkami materialnymi i psychologicznymi związanymi z przesunięciami granic oraz migracją ludzi

1. INTRODUCTION

Historical policy, or actually the construction of collective memory, has always been one of the most important elements of state policy practiced by all nations since the ancient times. The interpretation and presentation of history in public space has created specific mechanisms. Historical policy is supposed to strengthen the national community by inspiring pride with the achievements of ancestors and to create grounds for the power of the country in the international arena. Oblivion and manipulation with facts can be serious threats to the historical policy. The crossing of a thin line between historical policy and propaganda may entail internal conflicts and restrictions in the international arena because, as George Orwell stated in 1949, *He who controls the past controls the future. He who controls the present controls the past*¹.

2. HISTORICAL POLICY DURING THE FIRST YEARS AFTER THE WAR

The multi-ethnic region of Central Europe to which also Poland belongs was characterised by frequent changes of state borders. Problems related to the perception of the “homeland” as well as material and psychological consequences related to the moving of borders and migration of populations of a given territory were and still are to a certain extent a burden in

* dr inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* dr inż. arch., Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Sroczyńska J. Polish historical policy and its impact on the development of conservation practice during the first years after the war. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2016;47:74-84

Otrzymano / Received: 25.10.2016 • **Zaakceptowano / Accepted:** 02.11.2016

doi:10.17425/WK48POLPOLICY

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

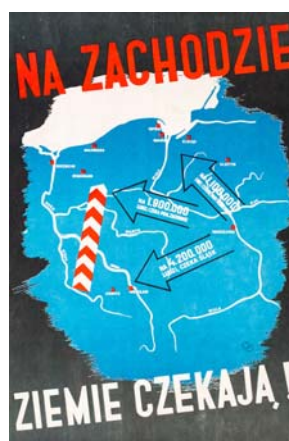
Article accepted for publishing after reviews

zamieszkujących dane terytorium obciążały i w pewien sposób nadal jeszcze obciążają stosunki między Polską a jej sąsiadami (ryc. 1). Szczególną płaszczyzną pamięci historycznej stanowi dziedzictwo kulturowe terenów „odzyskanych” przez Polskę, w związku z przesunięciem granic państwa na zachód i uzyskaniem szerokiego dostępu do morza. Powojenna polityka „odniemczania” terenów, prowadzona w pierwszych latach po wdrożeniu ustaleń z konferencji poczdamskiej i jałtańskiej, doprowadziła między innymi do interesujących kreacji w ramach szeroko pojętej ochrony zabytków. Kształtowanie pamięci zbiorowej w stosunku do nowych terytoriów, zasiedlanych głównie przez repatriantów ze wschodu, a także prezentacja i interpretacja historii Polski jako działania legitymizujące ówczesny rząd „ludu pracującego miast i wsi”, wcielającego idee socjalizmu i komunizmu, było elementem rządowej polityki historycznej. Była ona realizowana na różnych płaszczyznach i przygotowywana z niezwykłą starannością, między innymi przez obchodzenie rocznic powrotu Ziemi Zachodnich do Macierzy (ryc. 2). Analizę tej polityki można przeprowadzić posiłkując się trzema paradygmatami pamięci, sformułowanymi przez Marie-Claire Lavabre, a związanymi z: „ramami pamięci”, „miejscami pamięci” i „pracą pamięci”². Wykreowane politycznie przestrzenne i czasowe ramy pamięci zbiorowej w tamtych czasach pomogły wielu ludziom znaleźć na nowo swoją „małą ojczyznę”, a jednocześnie wznieść dzieła wielkie, znaczące, aczkolwiek dzięki swemu „patriotyzmowi zaangażowaniu” nieraz kontrowersyjne w ocenie następnych pokoleń.

2.1. Nowe, słowiańskie miasto Szczecin

Odbudowanie klimatu ziemi ojczystej, jaki zachował się w pamięci Polaków przesiedlonych do Szczecina, miasta o długiej niemieckiej tradycji, oraz realizacja wytycznych państwowej polityki historycznej, która tłumaczyła „oswajanie” ziem nadodrzańskich i pomorskich, przyznanych Polsce po II wojnie światowej, jako „powrót do macierzy”, było jednym z najważniejszych celów polityki historycznej pierwszych lat powojennych w Polsce. Proces przyswajania zastanego krajobrazu kulturowego, tak odrębnego w swojej tradycji do dotychczas zamieszkiwanego, wymagał dodatkowego wspomnienia ze strony rządu. W poniemieckim Szczecinie inny był układ typowego domu mieszkalnego czy kamienicy mieszczańskiej, inna kompozycja urbanistyczna, system zaopatrzenia w infrastrukturę, a nawet i gatunki rosnącej wokół zieleni³. Działania asymilacyjne rozpoczęto od najprostszych prac, związanych ze zmianami nazw ulic i placów. Nowe nazwy upamiętniały polskich bohaterów, zaznaczały nasz związek z „bratnim narodem radzieckim” poprzez wstawianie nazw i symboli bliskich idei komunistycznej, a wreszcie powtarzały nazwy ulic i miejsc występujących na terenach, z których repatrianci pochodzili. Likwidacji uległy wszelkiego rodzaju napisy znajdujące się na ścianach domów i budynków publicznych, w tym szyldy i różnego rodzaju instrukcje.

relations between Poland and its neighbouring countries (fig. 1). The cultural heritage of lands “regained” by Poland in relation to the shifting of state borders to the west and the obtaining of broad access to the sea is a particular platform for the historical policy. The post-war policy of “de-Germanisation” of these lands pursued during the first years after the implementation of the arrangements of the Potsdam Conference and the Yalta Conference led, for example, to interesting creations in the broadly understood protection of historical monuments. The development of collective memory in relation to new territories mainly inhabited by repatriates from the East as well as the presentation and interpretation of the history of Poland as activities which validated the then rule of the government of “the

Ryc. 1. Plakat propagandowy z 1945 r., autor W. Teodorczyk, zbiory własne, oryginał w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr kat. 7

Fig. 1. Propaganda poster of 1945 by W. Teodorczyk, own collection, original to be found in the collections of the Museum of Independence in Warsaw, inv. no. 7

Ryc. 2. Plakat propagandowy z 1960 r., autor W. Górka, zbiory własne, oryginał w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr kat. 29

Fig. 2. Propaganda poster of 1960 by W. Górka, own collection, original to be found in the collections of the Museum of Independence in Warsaw, inv. no. 29

working population of cities and villages” that implemented the ideas of socialism and communism, was an element of government’s historical policy pursued in post-war years on various levels and prepared with utmost diligence. (fig. 2) This policy may be analysed with the application of three paradigms of memory formulated by Marie-Claire Lavabre: “frames of memory”, “realms of memory” and “memory work”². The spatial and time frames of collective memory created politically at that time helped many people to rediscover their own “little homeland” and, at the same time, to contribute grand, significant work, which, however, can be controversial to subsequent generations due to their “patriotic involvement”.

2.1. New Slavic city of Szczecin

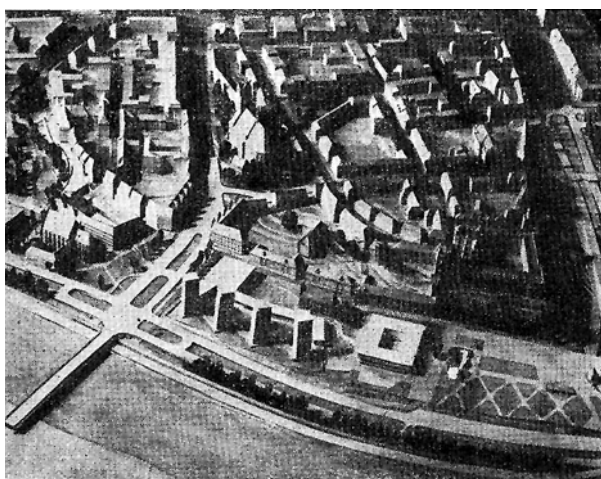
The reconstruction of the atmosphere of the homeland retained in the memory of Poles resettled to Szczecin, a city of long German tradition, and the

Usuowano pomniki miejskie i tablice upamiętniające, również i te w kościołach. Nominacja Piotra Zaręby, architekta i urbanisty, na pierwszego polskiego prezydenta miasta miała zapewnić budowę nowoczesnego polskiego nawarstwienia na prastarym piastowskim grodzie skolonizowanym przez Niemców w ostatnich latach swojej historii⁴. „Plan odbudowy Szczecina”⁵ zakładał oddzielenie miasta od rzeki 70-metrowym bulwarem jezdnym oraz widokową ekspozycję Zamku Książąt Pomorskich, która zakładała także pozostawienie przestrzeni dawnego Podzamcza wolną od zabudowy. (ryc. 3). Ta dość szokująca z punktu widzenia dzisiejszych architektów i konserwatorów zabytków idea była bardzo pozytywnie przyjęta przez ówczesny urząd konserwatorski i głównego architekta miasta, gdyż jak stwierdzono: *zabudowa stoków wzgórze, która zeszpeciła Zamek od strony Odry, wymaga rozbiórki wypalonych budynków celem odświeżenia pierwotnego widoku na Odrę i odkrycia murów obronnych*⁶. „Trasa nadodrzańska”, konsultowana przez najważniejszych polskich urbanistów, w tym przez prof. Władysława Czarneckiego, została zaakceptowana także przez komisje rządowe i nikt nie protestował, że aby ją zrealizować, trzeba było m.in. zburzyć monumentalny Teatr Miejski, co tym samym umożliwiło *odświeżenie jedynego w swoim rodzaju widoku z placu ... na wzgórze, na Odrę i port*⁷. Jednocześnie burzono wszystkie zrujnowane kamienice na terenie między Zamkiem a rzeką, realizując zapotrzebowanie rządowe na odzyskiwanie cegieł i detali rzeźbiarskich dla odbudowy stolicy. Głównego urbanisty miasta a zarazem prezydenta miasta cieszyła zaplanowana nowoczesna odbudowa miasta: *niech Szczecin wykorzysta szansę swego zniszczenia; za lat dziesięć lub piętnaście, gdy odremontuje się to, co się nadaje do odbudowy, przystąpimy do nowego, istotnie nowoczesnego, a nie ceglanego budownictwa*⁸.

Plan Odbudowy Szczecina był dumą polskiej myśli konserwatorskiej i urbanistycznej w tamtych latach. Opierał się bowiem na najnowocześniejszych europejskich zasadach współczesnej urbanistyki, przyjętych przez CIAM w 1933 roku. Zasady Corbusierowskiej Karty Ateńskiej, wdrożone przy odbudowie górnego Starego Miasta w Szczecinie, zostały pozytywnie ocenione zarówno na paryskiej konferencji ochrony zabytków, zorganizowanej przez UNESCO w 1956 roku, jak i na Konferencji RWPG w Berlinie Wschodnim, którą zorganizowano w 1963 roku⁹. Był on też jednym z pięciu planów prezentowanych przez Polską Rzeczpospolitą Ludową na XVIII Międzynarodowym Kongresie Budownictwa i Urbanistyki (*International Congress for Housing and Town Planning*), który odbył się w 1946 roku w Hastings, w Wielkiej Brytanii. Projekt miał świadczyć o preżności organizacyjnej nowej władzy powojennego socjalistycznego państwa oraz o gospodarności i nowoczesnym myśleniu nowej społeczności. Brak emocjonalnej więzi z niemiecką, historyczną zabudową XIX-wiecznego miasta sprzyjał wcielaniu w życie modernistycznych doktryn, dobudowujących miasta funkcjonalne, przewiewne, zielone, bez wglądu w zastany kontekst¹⁰. Poczucie tworzenia czegoś nowego,

implementacja wytycznych polityki państwa historycznej, która wyjaśniła „domesticację” Odra i Pomorania ziem przyznanych Polsce po II wojnie światowej jako „powrót do ojczyzny” było jednym z najważniejszych celów polityki historycznej w pierwszych latach powojennej Polski. Proces asymilacji istniejącego krajobrazu kulturowego, tak odmiennego od poprzedniego, wymagał dodatkowej pomocy państwa. Układ typowego domu lub domu burżuazyjnego lub innego układu urbanistycznego, infrastruktury, systemu zaopatrzenia i nawet gatunków flory wokół były zupełnie inne w postwojennym Szczecinie³. Podjęty proces asymilacji rozpoczął się od najprostszych prac, w tym zmiany nazw ulic i placów. Nowe nazwy upamiętniały polskich bohaterów, podkreślały nasz związek z „braterską Rosją” przez włączenie nazw i symboli bliskich ideom komunistycznym, a na koniec powtórzenie nazw ulic i miejsc, które występowały w miejscach, z których repatrianci wrócili. Wszystkie inskrypcje na ścianach domów i budynków publicznych, w tym tablice informacyjne i różne instrukcje, zostały zlikwidowane. Pomniki i tablice pamiątkowe, także te w kościołach, zostały usunięte. Nominacja profesora Piotra Zaręby, architekta i urbanisty, na pierwszego polskiego burmistrza miała zapewnić budowę nowoczesnego polskiego nawarstwienia na prastarym piastowskim grodzie skolonizowanym przez Niemców w ostatnich latach swojej historii⁴. „Plan odbudowy Szczecina”⁵ zakładał oddzielenie miasta od rzeki 70-metrowym bulwarem jezdnym oraz widokową ekspozycję Zamku Książąt Pomorskich, która zakładała także pozostawienie przestrzeni dawnego Podzamcza wolną od zabudowy. (ryc. 3). Ta dość szokująca z punktu widzenia dzisiejszych architektów i konserwatorów zabytków idea była bardzo pozytywnie przyjęta przez ówczesny urząd konserwatorski i głównego architekta miasta, gdyż jak stwierdzono: *zabudowa stoków wzgórze, która zeszpeciła Zamek od strony Odry, wymaga rozbiórki wypalonych budynków celem odświeżenia pierwotnego widoku na Odrę i odkrycia murów obronnych*⁶. „Trasa nadodrzańska”, konsultowana przez najważniejszych polskich urbanistów, w tym przez prof. Władysława Czarneckiego, została zaakceptowana także przez komisje rządowe i nikt nie protestował, że aby ją zrealizować, trzeba było m.in. zburzyć monumentalny Teatr Miejski, co tym samym umożliwiło *odświeżenie jedynego w swoim rodzaju widoku z placu ... na wzgórze, na Odrę i port*⁷. Jednocześnie burzono wszystkie zrujnowane kamienice na terenie między Zamkiem a rzeką, realizując zapotrzebowanie rządowe na odzyskiwanie cegieł i detali rzeźbiarskich dla odbudowy stolicy. Głównego urbanisty miasta a zarazem prezydenta miasta cieszyła zaplanowana nowoczesna odbudowa miasta: *niech Szczecin wykorzysta szansę swego zniszczenia; za lat dziesięć lub piętnaście, gdy odremontuje się to, co się nadaje do odbudowy, przystąpimy do nowego, istotnie nowoczesnego, a nie ceglanego budownictwa*⁸.

zgodnego także z ideami pochodzącymi spoza żelaznej kurtyny, dawało ludziom także radość i częściowe uniezależnienie się od narzuconej komunistycznej ideologii. Nowa urbanistyka miasta wspomagała osvajanie niemieckiego krajobrazu kulturowego, przy użyciu nowoczesnych mechanizmów miastotwórczych, pozwalając żyć obok narzuconej prorosyjskiej polityki państwowej. Ta nowoczesność była dla nowych mieszkańców lepiej aprobowana niż w przypadku innych odbudowywanych w modernistycznym duchu miast, gdyż była budowana przez Polaków.

Ryc. 3. Makieta prezentująca Plan Odbudowy Starego Miasta w Szczecinie sporządzona przez Miastoprojekt (źródło: P. Zaremba i H. Orlińska, *Urbanistyczny rozwój Szczecina*, s. 113)

Fig. 3. Mock-up of the Restoration Plan of the Old Town in Szczecin by Miastoprojekt (source: P. Zaremba and H. Orlińska, *Urbanistyczny rozwój Szczecina* [Development of urban arrangement of Szczecin], p. 113)

Od 1949 roku zaczął kształtować się nowy wizerunek architektoniczny miasta, hołdujący modzie socrealistycznej. Jego twórcy zrzeszeni byli w działającym od 1949 roku Miastoprojekcie¹¹. Jeśli chodzi o działania podejmowane przy starej zabudowie, to praca koncentrowała się wokół przebudowy i sanacji XIX-wiecznych kwartałów zabudowy, przy utrzymywaniu zasady wyburzania oficyn celem zapewnienia jak najlepszego nasłonecznienia dla pozostawionych kamienic i dla wprowadzania zieleni w każdą wolną od zabudowy przestrzeń. Nowe obiekty, wstawiane jako uzupełnienie starej tkanki miasta, charakteryzowały się w pełni nową, socrealistyczną w wyrazie formą. Nowa zabudowa, jaka powstała w latach 1955–57, według projektów z lat 50., umiała wpisać się w otoczenie zarówno skalą zabudowy, jak i proporcjami podziałów pseudoklasycznej artykulacji fasad. Dla przykładu nowe kamienice autorstwa H. Nardyego i E. Maciejewskiego, przy al. Jedności Narodowej na odcinku pomiędzy pl. Grunwaldzkim a pl. Lotników czy osiedle „Stare Miasto” – wg projektu Miastoprojektu z 1955 roku umiejętnie wiążą historyczne wartości kompozycyjne z nowoczesnym wyrazem i konstrukcją fasad. Respektując historyczny układ ulic i placów miejskich, skalę i proporcje zabudowy dawnej, w tym charakterystycznych „wysokich dachów”, wprowadzano nowoczesne normy dla standardowej jednostki miesz-

ish conservators and urban planners of the time were proud of the “Plan of Szczecin Reconstruction.” The plan was based on the most contemporary European rules of modern urban planning, adopted by CIAM in 1933. The rules of Le Corbusier’s Athens Charter implemented when reconstructing the upper Old Town in Szczecin were approved at both the Paris Monument Protection Conference organised by UNESCO in 1956 and at the Comecon Conference held in East Berlin in 1963⁹. It was also one of five plans presented by the Polish People’s Republic at the 18th International Congress for Housing and Town Planning, held in 1946 in Hastings, Great Britain. The project was to prove organisational efficiency of the new post-war socialist state authorities and modern management and thinking of the new society. The absence of an emotional bond with the German historical buildings of the 19th-century city contributed to the application of modernist doctrines which involved the construction of functional airy, green cities, without insight into the existing context¹⁰. The sense of creating something new and in harmony with the ideas from beyond the Iron Curtain gave people joy and partial independence from the imposed communist ideology. New urban arrangement of the city supported the domestication of the German cultural landscape with the use of modern city-forming mechanisms which enable living close to the imposed pro-Russian state policy. The modernity was better approved by new residents than in case of other cities reconstructed in the modernist spirit as it was built by Poles. A new architectural image of the city, following the social realistic fashion, has developed since 1949. Its creators were associated in Miastoprojekt which functioned as early as since 1949.¹¹ When it comes to action taken with the old buildings, work focused on the reconstruction and readjustment of 19th-century city blocks, with the observance of the rules of demolishing outhouses in order to provide the best exposure to the sun for the remaining tenement houses and introducing green areas in all space free from buildings. New facilities incorporated as supplements to the old city fabric were characterised by brand new social realistic form. New developments built during the years 1955–57, based on designs dating back to the 1950s, managed to be incorporated with consideration of both the scale of developments and proportions of divisions of the pseudo classic articulation of façades. For example, new tenement houses designed by H. Nardy and E. Maciejewski, at al. Jedności Narodowej, on the section between the squares pl. Grunwaldzki and pl. Lotników, or the “Stare Miasto” housing estate based on the design by Miastoprojekt of 1955 skilfully combined historic composition values with modern expression and structure of façades. While respecting the historical arrangement of city streets and squares, the scale and proportions of old buildings, including characteristic “tall roofs”, modern norms were implemented for the standard residential unit and individual innovations, e.g. a bathroom on the

kaniowej oraz własne innowacje, jak np. przejściowa łazienka na drodze do kuchni lub wnęka sypialna dla dzieci w pokoju rodziców¹². Działania polskie w mieście zostały zwieńczone w 1972 roku decyzją o budowie w mieście Pomnika Czynu Polaków (ryc. 4), która zapadła na plenum KW PZPR. Pomnik miał prezentować „pracę i wkład naszego województwa w rozkwit Polski Ludowej”¹³. Koncepcja autorska Gustawa Zemły zakładała stworzenie kompozycji trzech orłów – trzech pokoleń – symbolizującej połączenie piastowskiej generacji, budującej cywilizację na tej ziemi, z terażniejszą, która odbudowała ją na nowo, po zniszczeniach spowodowanych wojną i kolonizacją niemiecką, i pokoleniem przyszłym, które niezależne od rosyjskich hegemonów pozwoli wzbic się w niebo, dzięki sile patriotyzmu, walce o polskość i trudzie pracy socjalistycznej. Lokalnie został on zaakceptowany jako element personalnej identyfikacji powojennych mieszkańców miasta, a funkcjonująca powszechnie nazwa pomnika „Orle Gniazdo” lub „Pomnik Trzech Orłów” wpisała go jako symbol polskiej tożsamości, mimo oryginalnej propagandowej otoczki, związanej z decyzją o jego zbudowaniu.

2.2. Archikatedra wrocławska pw. Jana Chrzciciela

Wielkim dziełem architektonicznym, które powstało po wojnie, a jednak reprezentuje zabytki architektury, jest odbudowana archikatedra wrocławska. Wielkość tego przedsięwzięcia leży nie tylko w efekcie rekonstrukcji gotyckiego kościoła, ale także w szeregu działań i decyzji kształtujących powojenną polską szkołę konserwacji zabytków. Zniszczenia wojenne Wrocławia z 1945 roku dotknęły także katedrę, w której ubytki murów oraz sklepień (nie wliczając wyposażenia i detalu wnętrza) określano na 70%¹⁴. Według wypowiedzi niemieckich specjalistów wątpliwości co do sensu i możliwości jej rekonstrukcji budziły zarówno względy ekonomiczne, jak i brak doświadczonej ekipy konserwatorskiej, archeologów, historyków sztuki oraz odpowiednio wyszkolonych rzemieślników¹⁵. Wobec masowych przesiedleń dawnych niemieckich mieszkańców miasta na zachód oraz państwowej polityki repatriacyjnej, dotyczącej z jednej strony ludności przesiedlanej ze wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej, z drugiej Polaków powracających z Zachodu do kraju, mimo komunistycznej antykościelnej ideologii obowiązującej w kraju, dostrzeżono potrzebę jak najszybszego uruchomienia katedry katolickiej we Wrocławiu, mogącej prezentować piastowski rodowód miejsca i wskazującej na słowiańskie korzenie diecezji wrocławskiej. Pierwsze prace przy katedrze polegały na odgruzowaniu i dokładnym przesiewaniu rumowiska zalegającego wewnątrz kościoła, celem zabezpieczenia ocalałych fragmentów wystroju rzeźbiarskiego oraz odzyskania oryginalnej gotyckiej cegły. Prace te, oraz wzmocnienia i rekonstrukcję ubytków w istniejących murach, w większości ukończono do końca 1946 roku, aby można było jak najprędzej przykryć dachem całą katedrę. Nowy dach, na kon-

way to the kitchen or a bed recess for kids in parents' room¹². Polish activities in the city were rewarded in 1972 by way of decision to build the Monument of Poles' Deeds (fig. 4) taken at the plenary session of the Regional Committee of the People's Republic of Poland. The monument was supposed to present “the work and contribution of the entire region into the development of People's Republic of Poland”¹³. The proprietary concept by Gustaw Zemła assumed the creation of a composition of three eagles – three

Ryc. 4. Pomnik Czynu Polaków z 1972 r., autorstwa G. Zemły, fot. autor

Fig. 4. Monument of Poles' Deeds of 1972 by G. Zemła, photograph by the author

generations – which symbolised the combination of the Piast generation that built the civilisation on the areas, following destructions caused by the war and German colonisation with the future generation which, independent of Russian hegemony, allows for flying to the sky thanks to the power of patriotism, struggle for Polishness and effort of socialist work. It was accepted locally as an element of personal identification of post-war city residents and the functioning common name of the monument, “Eagle's Nest” or the “Monument of Three Eagles”, made it a symbol of Polish identity despite the original propaganda related to the decision to build it.

2.2. Archcathedral of St. John the Baptist in Wrocław

The reconstructed archcathedral in Wrocław is a grand piece of architecture built after the war and representing an architectural monument. The size of the project is visible not only in the effect of the reconstruction of the Gothic church but also a range of activities and decisions affecting the post-war Polish school of monument conservation. The war destruction in Wrocław dating back to 1945 did not spare the cathedral. The losses in walls and vaults (excluding equipment and décor details) were estimated to reach 70%¹⁴. As stated by German specialists, doubts as to the sense and possibilities of reconstruction were aroused by both economic aspects and the lack of an experienced team of conservators, archaeologists, art histo-

strukcji stalowej, ustawiono już w 1948 roku (ryc. 5). W powołanej Wrocławskiej Dyrekcji Odbudowy miasta na czele Wydziału Architektury Zabytkowej stanął polski architekt, asystent prof. Adolfa Szyszko-Bohusza w Ka-

Ryc. 5. Nawa główna ze stalowym rusztem więźby, 1948 (źródło: <http://dolny-slask.org.pl/4604458,foto.html> dostęp: 2016-10-10)

Fig. 5. Main aisle with a steel framework, 1948 (source: <http://dolny-slask.org.pl/4604458,foto.html> retrieved: 2016-10-10)

tedrze Konserwacji Zabytków Politechniki Krakowskiej, Marcin Bukowski¹⁶. Wraz z pierwszym mianowanym oficjalnie wojewódzkim konserwatorem zabytków na Dolnym Śląsku, Jerzym Güttlerem, sformułował on program odbudowy dla starego miasta we Wrocławiu¹⁷. W sprawozdaniu z prac konserwatorskich prowadzonych przy katedrze M. Bukowski wspomina o trudnościach technicznych i technologicznych, z jakimi budowniczości musieli stykać się na co dzień i jak inwentywnie podchodzić do wyrastających problemów konserwatorskich, przy braku fachowych pracowników, braku odpowiednich materiałów budowlanych i ograniczonej puli finansowej na odbudowę katedry¹⁸. Mimo że oficjalna polityka historyczna w tamtym czasie akceptowała tylko takie działania, które dokumentowały „powrót do macierzy”, wrocławskie środowisko konserwatorskie starało się działać według niezwykle (jak na tamte czasy) nowoczesnego programu ideowego. Jak to sformułował Bukowski w 1949 roku: „Gra rozpoczęła się nie tylko o zachowanie czy priorytetowe traktowanie tych [wartości kulturowych – przyp. J.S.], które mogły świadczyć o łączności z Polską, lub o naszym prymacie kulturalnym na tych ziemiach, ale przede wszystkim o zachowanie wartości, których znaczenie dla kultury światowej jest

rians and properly trained craftsmen¹⁵. In view of mass dislocations of former German residents of the city to the west and the state repatriation policy which, on the one hand, concerned the population displaced from eastern areas of the former Commonwealth and, on the other hand, Poles returning to Poland from the west despite Communist anti-Church ideology prevalent in Poland, it was noted that there was a need to establish a Catholic cathedral in Wrocław as soon as possible. The cathedral was supposed to present the Piast origin of the place and indicate Slavic roots of the Wrocław diocese. The first works undertaken in the cathedral involved the removal of debris and thorough search through the rubble inside the church in order to secure the saved fragments of sculpted décor as well as the recovery of the original Gothic bricks. The works were mostly finished until the end of 1946 and ended with reinforcement and reconstruction of defects in the existing walls so that the roof could be placed on the entire cathedral as soon as possible. A new roof of steel structure was built as early as 1948 (fig. 5). The Wrocław Directorate for City Reconstruction was established. Its part, the Department of Historical Architecture, was headed by Marcin Bukowski, a Polish architect, assistant to Professor Adolf Szyszko-Bohusz in the Department of Monument Conservation of the Krakow University of Technology¹⁶. In cooperation with the first official province monument conservator in Lower Silesia, Jerzy Güttler, they formulated a reconstruction scheme for the old town in Wrocław¹⁷. In his reports of conservation works conducted in the cathedral, M. Bukowski recalled technical and technological difficulties faced by constructors on a daily basis. He also wrote about his inventive ways of approaching the appearing conservation problems, in confrontation with the absence of professional staff, lack of proper construction materials and limited funds for the reconstruction of the cathedral¹⁸. Even though the official historical policy at the time approved of such activities which documented the “return to the homeland”, the Wrocław community of conservators tried to act according to an extremely modern (as at the time) ideological scheme. As Bukowski wrote in 1949: “The game began which involved struggling not for the preservation or priority treatment of these [cultural values – note by J.S.], which could be evidence of the connection with Poland or of our cultural primacy in these areas but, most of all, for keeping the values whose significance for world culture is indisputable, regardless of the origin of their creators or founders”¹⁹. Therefore, the rule of reconstructing the missing parts of walls in the form which had existed before they were destroyed allowed for more faithful reconstruction and for avoiding potential mistakes resulting from scientific speculation and reconstruction of not fully documented shape and décor of the church from the times of the Piast dynasty (fig. 6). It is also worth pointing out that the conservation assumptions taken were compliant with the provisions of the interna-

bezsprzeczne – niezależnie od pochodzenia ich twórców czy fundatorów”¹⁹. Dlatego zasada rekonstrukcji brakujących partii murów w formie istniejącej bezpośrednio przed momentem zniszczenia pozwalała na wierniejszą ich odbudowę, unikającą ewentualnych błędów wynikających z naukowych spekulacji i rekonstrukcji nie w pełni udokumentowanego kształtu i wystroju kościoła z czasów piastowskich (ryc. 6).

Ważne jest także podkreślenie, że przyjęte tu założenia konserwatorskie były zgodne z zapisami międzynarodowej Karty Ateńskiej z 1931 roku, która wprawdzie negowała rekonstrukcję jako działanie samo w sobie, ale zarazem nakazywała prowadzenie rzetelnych badań naukowych, jak i stosowanie najnowszych osiągnięć techniki i technologii w pracach konserwatorskich. I tak we Wrocławiu stosowano pionierskie metody iniekcji betonowych i wzmocnienia filarów i murów katedry zbrojeniami spiralnymi, ukrytymi potem wewnątrz jej konstrukcji nośnej²⁰. Zdecydowano się także na zastąpienie tradycyjnej więźby drewnianej lekką konstrukcją stalową, pozwalającą jednak przenieść ciężkie pokrycie ceramiczne. Prace rekonstrukcyjne w katedrze dały możliwość przeprowadzenia dwóch cykli badań archeologicznych (w latach 1945–51 i 1996–98), dzięki którym bezsprzecznie udowodniono istnienie 4 kościołów murowanych, stojących na miejscu dzisiejszej gotyckiej świątyni, począwszy od pierwszej połowy X wieku. Pierwszą katedrę w tym miejscu fundował Bolesław Chrobry na miejscu wczesnoromańskiego kościoła, erygowanego przez kogoś z książąt piastowskich, druga katedra pochodziła z czasów Kazimierza Odnowiciela, a trzecią zbudowano za panowania Bolesława Kędzierzawego. O właściwą prezentację relikwów katedr z czasów polskich zadbał konserwatorzy odbudowujący obiekt. W portyku znaleźć można elementy detalu i kolumny romańskie pochodzące najprawdopodobniej z katedry z czasów biskupa WALTERA z Malone (trzecia katedra). Przykryte dachem wewnątrz umeblowano wyposażeniem pościągającym z innych kościołów (np. XVII-wieczne stalle z kościoła św. Wincentego we Wrocławiu, gotycki tryptyk z Lubina, który zastąpił dawny neogotycki ołtarz główny świątyni itd.). Katedra została poświęcona w 1951 roku przez prymasa Polski, kardynała Wyszyńskiego. Zaczęła funkcjonować jako główny, reprezentacyjny kościół w mieście, który miał nieść w sobie także i przesłania ideowe, potrzebne dla oswojenia krajobrazu kulturowego miasta. Puste ściany katedry wrocławskiej, zdobione niegdyś licznymi obrazami i epitafiami, prezentującymi historię niemieckich mieszczan, szlachty czy biskupów, trzeba było jak najszybciej udekorować polskim nawarstwieniem historycznym.

Program dydaktyczny zrealizowano projektując witraże okienne. Pierwotne witraże były całkowicie zniszczone. Nowe zostały zaprojektowane przez zespół wybitnych współczesnych polskich artystów: Tadeusza Wojciechowskiego, Stanisława i Krystynę Pękalskich, Antoniego Michałaka i Zygmunta Acedańskiego. Projekt witraża dla głównego okna prezbiterium powierzono Wojciechowskiemu. W wielkie ostrołukowe okno z ka-

tional Athens Charter of 1931. Although the Charter negated reconstruction as action *per se*, it also imposed reliable scientific research and the use of the latest achievements of technique and technology in conser-

Ryc. 6. Zrekonstruowany fragment elewacji bocznej archikatedry we Wrocławiu, fot. Arczyński, 1955 (źródło: <http://dolnyslask.org.pl/4505195,foto.html?idEntity=508858>, dostęp: 2016-10-10)

Fig. 6. Reconstructed fragment of side façade of the archcathedral in Wrocław, photograph by Arczyński, 1955 (source: <http://dolnyslask.org.pl/4505195,foto.html?idEntity=508858>, retrieved: 2016-10-10)

vation works. And so pioneer methods of concrete injections and spiral reinforcement of cathedral pillars and walls (later hidden inside its bearing structure) were used²⁰. It was also decided that the traditional wooden framework should be substituted with a light steel structure which would, however, allow for transferring light ceramic roofing. Reconstruction works in the cathedral allowed for two cycles of archaeological research (in 1945–51 and in 1996–98). Thanks to the research, it was proven beyond doubt that there were four brick churches which stood in the place of today’s Gothic church from the first half of the 10th century. The first cathedral in this location was founded by Bolesław the Brave on the site of the early Romanesque church established by one of Piast dukes. The second cathedral dated back to the times of Casimir the Restorer and the third one was built during the reign of Bolesław the Curly. The conservators who reconstructed the cathedral took care to present the relics of the cathedral from Polish times in a proper way. Ele-

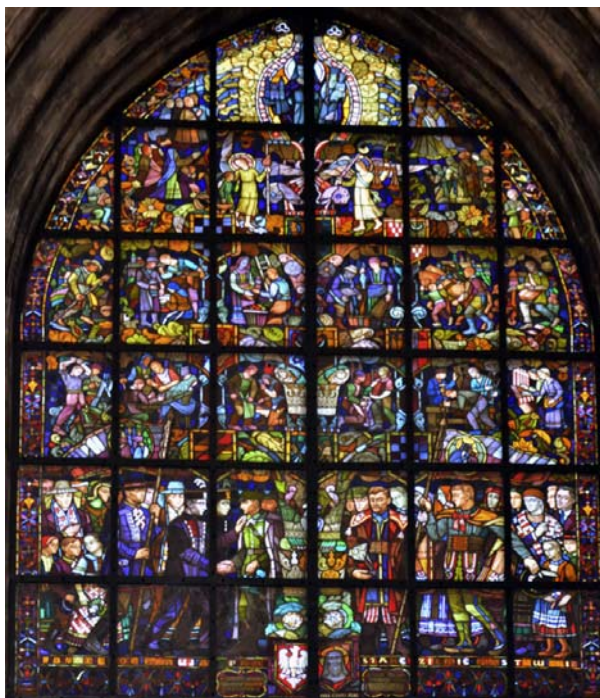
miennym czteropolowym laskowaniem zakończonym w ostrołuku maswerkami autor wpisał cztery postacie: patrona katedry – św. Jana Chrzyciela, patrona kapituły – św. Wincentego, św. Bartłomieja i księcia Henryka Pobożnego, bohatera bitwy pod Legnicą z 1241 roku. Połączenie postaci świętych z osobą świecką, polskim księciem, dowodzącym w przegranej niestety bitwie z Mongołami, którzy zaatakowali ziemie polskie, miało za zadanie gloryfikację patriotycznych czynów polskiego księcia. Utrwalenie przekazu o XIII-wiecznej bitwie nastąpiło także w południowym oknie pseudotranseptu katedry. A. Michalak w polu wielkiego ostrołukowego okna podzielonego na 40 kwater przedstawił monumentalną scenę tej samej bitwy. Witraż utrzymany jest w stylu średniowiecznych, francuskich wzorów. Charakteryzuje go wielka liczba postaci i dbałość o historyczne szczegóły. Północne, bliźniacze okno pseudotranseptu (ryc. 7) ozdobiono kolejnymi scenami, pełnymi postaci i detali, autorstwa również Michalaka, lecz tym razem poświęcono „powrotowi ziem piastowskich do macierzy” (jak głosi napis). Jest on więc upamiętnieniem już współczesnej historii, ideologicznie narzuconej przez państwową politykę historyczną. Zaprezentowane postacie przebrane są w kostiumy historyczne, a przedstawione sceny są stylizowane na gotycką manierę. Nie brak jednak i górnika w czapce i żołnierza w mundurze wojska polskiego, milicjanta i aktywisty partyjnego w garniturze, białej koszuli i fioletowym krawacie. Ciekawostką jest błąd w słowie „POLACY”, gdyż w oryginale widnieje wyraz: „POYACL”. Kolejny zabieg polonizujący historię wrocławskiej katedry to umieszczenie w oknach nawy głównej, od strony południowej, przedstawień zdecydowanie polskich świętych, takich jak św. Maksymilian Kolbe, św. Albert Chmielowski, św. Jan Sankander i św. Jadwiga Królowa Polski, autorstwa małżeństwa Pękalskich. Okna naw bocznych i kaplic ozdobiono natomiast 24 wizerunkami biskupów wrocławskich, od Hieronima (1051–1062) do Piotra Nowaka (1447–1456) – ale tylko tych, którzy rządili w czasach panowania polskiego. Po stronie północnej w nawie bocznej umieszczono witraże prezentujące herby dekanatów archidiecezji wrocławskiej, ale również, oczywiście, bez okresu pruskiego i niemieckiego. Cały zespół liczy 64 witraże, zamontowane w większości do 1956 roku. Ich treści, głęboko ideowe, prezentowano za zgodą i przy współfinansowaniu władz kościelnych, które tak jak i państwo polskie musiało stosować politykę historyczną na ziemi śląskiej, w dużej części zamieszkałej dotychczas przez ludność protestancką. Lokując się w dotychczas obcych ideowo świątyniach, Kościół katolicki musiał także dbać o prezentację swojej racji bytu na tych terenach.

Drugi główny etap prac konserwatorskich prowadzonych przy archikatedrze nastąpił w latach 1969–1991. Związany był z pracami prowadzonymi przy elewacjach katedry pod nadzorem profesora Edmunda Małachowicza. Cechowała go już trochę inna filozofia konserwatorska, w której wykorzystano niepowtarzalną okazję do „skorygowania błędów i deformacji minionych wieków”²¹. Usunięto między innymi wiele, zwłaszcza

ments of detail and Romanesque columns, most likely from the cathedral dating back to the times of Bishop Walter of Malonne (third cathedral) can be found in the portico. The roofed interior furnished with equipment taken from other churches (e.g. 17th-century stalls from the Church of St. Vincent in Wrocław, the Gothic triptych of Lubin which replaced the Neo-Gothic main altar in the church, etc.). The cathedral was consecrated in 1951 by the Primate of Poland, Cardinal Wyszyński. It started to function as the main representative church in the city which was to carry also ideological messages necessary for domesticating the city's cultural landscape. Empty walls of the Wrocław cathedral, once decorated with numerous images and epitaphs which presented the history of German burghers, noblemen or bishops, needed to be decorated with Polish historical layers as soon as possible. The educational programme was implemented with the design of stained-glass windows. The original stained-glass windows were totally destroyed. New ones were designed by a team of distinguished contemporary Polish artists: Tadeusz Wojciechowski, Stanisław and Krystyna Pękalski, Antoni Michalak, and Zygmunt Acedański. Wojciechowski was commissioned with designing the stained-glass window for the main window of chancel. Four figures were incorporated into a huge arch window with a stone four-field bar decorated metal framework ended with tracery in an arch: St. John the Baptist – the cathedral patron, St. Vincent – the patron of chapter, St. Bartholomew and Duke Henry the Pious, hero of the Battle of Legnica of 1241. The combination of saint figures with a lay figure, Polish duke who led in the unsuccessful battle with the Mongols that attacked Polish lands, was supposed to glorify the patriotic deeds of the Polish duke. The 13th-century battle was also recorded in the southern window of a pseudo transept of the cathedral. In the field of a huge arch window divided into 40 lights, A. Michalak depicted a monumental scene of the same battle. The stained-glass window is in the style of medieval French patterns. It is characterised by a multitude of figures and attention to historical detail. A twin northern window of the pseudo transept (fig. 7) was decorated with subsequent scenes, full of figures and details, also created by Michalak. But this time it was devoted to the “return of Piast lands to the homeland” (as the inscription says). Thus, it commemorates the modern history which was ideologically imposed by the state historical policy. The depicted figures are dressed in historic outfits and the presented scenes are shown in Gothic style. There is a miner in a hat and a soldier dressed in a Polish army uniform, a militia man and a party activist wearing a suit, a white shirt and a purple tie. An interesting thing is an error in the word “POLACY” (Polish for “Poles”) as the original version says: “POYACL”. Another step to polonise the history of the Wrocław cathedral was the putting of the presentations of definitely Polish saints, such as St. Maximilian Kolbe, St. Albert Chmielowski, St. Jan

neogotyckich, nawarstwień stylowych, próbując przede wszystkim pokazać pierwotną gotycką fazę świątyni, zmieniono dach ceramiczny na miedziany, zbudowano

Ryc. 7 Witraż w pseudotransepcie archikatedry autorstwa A. Michalaka pt. *Powrót ziem piastowskich do macierzy*, 1966 r., fot. autor

Fig. 7 Stained-glass window in the pseudo transept of the archcathedral designed by A. Michalak, titled The return of Piast lands to the homeland, 1966, photograph by the author

gotycki hełm nad kaplicą św. Jana Chrzyciela, a także zaproponowano gruntowną zmianę nakrycia wież elewacji zachodniej, projektując nowe gotyckie hełmy, które jeszcze czekają na swoją realizację. Na bazie poprawy stosunków między Polską a Niemcami katedrę zaczęły zapierać odrestaurowane nagrobki niemieckich biskupów czy epitafia niemieckich mieszczan, w tym odrestaurowany dopiero w 2012 roku 400-letni nagrobek bpa Adama Weisskopfa, oczywiście z oryginalną niemiecką inskrypcją.

3. PODSUMOWANIE

Przedstawione przez autorkę dwa przykłady wykorzystania działań konserwatorskich do realizacji celów polityki historycznej prowadzonej przez rząd Polski Ludowej w pierwszych latach powojennych miały pokazać siłę oddziaływania tej polityki na zachowanie, zmianę bądź na decyzję o zniszczeniu dziedzictwa kulturowego danego regionu. Tę siłę daje ludzka świadomość, która kreuje ludzkie zachowania, będące wynikiem przekonania człowieka o wielkiej wartości obiektu bądź wartości ważnych do jego zachowania. Można wyrażać obecnie wiele słów krytyki także w stosunku do ówczesnych służb konserwatorskich, które nie miały dostatecznej odwagi lub siły przekonywania, aby nie dopuścić do dewastacji obcych ideowo zabytków. Nie należy jednak zapominać, że działania te prowadzono m.in. na podstawie funkcjonującego

Sarkander and St. Jadwiga, Queen of Poland, by Stanisław and Krystyna Pękalski in windows of the main aisle, in the southern part. Windows of aisles and chapels were decorated with 24 images of Wrocław bishops, from Hieronim (1051–1062) to Piotr Nowak (1447–1456) – but only those who ruled during the Polish period. In the northern part of the aisle, there are stained-glass windows showing coats of arms of deaneries in the Wrocław archdiocese but obviously also excluding the Prussian and German periods. The whole complex comprises 64 stained-glass windows which were installed mostly until 1956. They have deeply ideological content presented with the consent and co-funding of church authorities which, just like the Polish state, had to apply the historical policy in the Silesian lands, inhabited to a large extent by a Protestant population. Locating its churches in buildings of previously foreign ideology, the Catholic Church also had to care for the presentation of its righteous existence in these areas.

The second stage of conservation works in the cathedral took place in the period 1969–1991. It was associated with the works on cathedral façade, conducted under the supervision of Professor Edmund Małachowicz. It was characterised by a slightly different conservation philosophy in which advantage was taken of a unique opportunity to “correct errors and deformations which occurred in past centuries”²¹. For example, many (especially Neo-Gothic) style layers were removed in order to attempt to show the original Gothic phase of the church; the ceramic roof was changed into the copper one and a Gothic spire-steeple was built over the Chapel of St. John the Baptist. Thorough change of the roofing of western façade towers was proposed and new Gothic spire-steeple was designed but they are still awaiting execution. Due to the improvement of relations between Poland and Germany, the cathedral was furnished with restored tombs of German bishops or epitaphs of German burghers, including recently restored (in 2012) 400-year-old tomb of Bishop Adam Weisskopf, obviously with an original German inscription.

3. SUMMARY

Two examples of the use of conservation efforts to pursue goals of historical policy of the government of the People’s Republic of Poland during the first years after the war presented by the author were supposed to show the impact of the policy on the preservation, change or decision to destroy the cultural heritage of a given region. Such strength is offered by human awareness which creates human behaviour resulting from human conviction of a great value of an object or values important for its preservation. A lot of criticism can be raised now also towards then then conservators who were not brave enough or did not have enough power of persuasion to block the devastation of monuments of foreign ideology. However, one should not

prawa, w tym uchwały rządu z 20 sierpnia 1955 roku, dotyczącej usuwania pozostałości wojennych w miastach i osiedlach²², a nowa ustawa o ochronie zabytków z 1962 roku wprowadziła teoretycznie regulowała ogólne zasady ochrony zabytków w Polsce, jednak w praktyce okazało się, że jest „aktem zawieszonym od początku w legislacyjnej próżni”²³. Dlatego polityka historyczna prowadzona w tamtym czasie była narzędziem umożliwiającym zbudowanie w świadomości społeczeństwa znaczenia, jakie ma dla narodu zachowanie zabytku kultury i ogólnie akceptację dla ponoszenia kosztów na jej ochronę.

Uznanie wielości równoległe egzystujących wizji patriotyzmu, szacunek dla różnych interpretacji tych samych faktów historycznych w imię tolerancji oraz równoważności wszystkich zabytków, niezależnie od przynależności narodowej autora dzieła lub celu dla którego je stworzono, czy też roli jaką miał spełniać dla swej identyfikacji w przeszłości, mogą zapewnić spójność współczesnego społeczeństwa, akceptację reguł współżycia i pokojowe współżycie w poczuciu przynależności do tej samej wspólnoty obywatelskiej. Różnice międzypokoleniowe, regionalne, etniczne i religijne mogą tak samo wzbogacać społeczeństwo lokalne, jak nawarstwienia historyczne wzbogacają obiekt zabytkowy. Wraz z upływem czasu następuje integracja także i pamięci skrajnie spolaryzowanych. Narzucenie ludziom jednej wizji przeszłości będzie prowadziło do pogłębiania konfliktów społecznych.

Obecnie polityka historyczna w Polsce stała się odpowiednią na pragmatyzm i indywidualizm promowany przez unifikacyjną politykę unijną. Niepewność kształtu przyszłości, jaka obecnie nakłada się na życie codzienne Polaków, spowodowała odrodzenie się ruchów narodowych, które hołdują wszelkim obiektom, mogącym stać się dowodem na narodową przynależność dziedzictwa materialnego na danym terenie. Jednak trzeba dbać o to, aby polityka ta umiejętnie pomagała w poszukiwaniach wiedzy o naszej „tożsamości”, wspomaganą rekonstruowaną przeszłością i typowaniem symbolicznych wytworów materialnych i niematerialnych, bez podsycań szowinizmu, agresji i nietolerancji.

forget that these actions were taken, for example, based on the functioning law, including the resolution of the government dated 20 August 1955 concerning the removal of war remnants in cities and housing estates²². The new act on monument protection of 1962 theoretically regulated general rules for the protection of monuments in Poland but in practice it turned out it is an “act suspended in a legislative void from the very beginning”²³. Therefore, the historical policy at the time was a tool that enabled the building in the society’s awareness of the significance of the preservation of a cultural monument to the nation and general acceptance of the costs of its protection.

The recognition of a multitude of parallel existing visions of patriotism, respect for different interpretations of the same historical facts in the name of tolerance and equal significance of all monuments, regardless of national affinity of the creator of the work or goal for which it has been created or the role to be fulfilled for its identification in the past may provide coherence of the contemporary society, acceptance of co-existence rules and co-existence in peace, in the spirit of belonging to the same civic community. Intergenerational, regional, ethnic and religious differences can enrich the local community in the same way as historical layers enrich the historical object. Over the course of time, extremely polarised memories are also integrated. The imposing of one vision of the past will lead to the deepening of social conflicts.

At present, the historical policy in Poland is a response to the pragmatism and individualism promoted by the unifying EU policy. Uncertain image of the future currently imposed on the daily life of Poles has led to the rebirth of national movements which profess all objects that can become evidence of the national belonging of the material heritage in a given area. However, care must be applied so that the policy skilfully helps seek knowledge on our “identity”, supported by the reconstructed past and choosing symbolic material and non-material products without feeding chauvinism, aggression and intolerance.

¹ G. Orwell, *Rok 1984*, s. 17, <http://biblioteka.kijowski.pl/orwell%20george/1984.pdf>, (dostęp 10.10.2016).

² Badaczka związana z Centre National de la Recherche Scientifique, rozwijający teorie P. Nory, H. Rousso, E. Durkheima, M. Halwachsa. Proponowany przez nią podział znakomicie tłumaczy mechanizm obalania i przywracania mitów narodowych, stosowany przez narodową politykę historyczną. M.-C. Lavabre, *Circulation, Internationalization, Globalization of the Question of Memory*, „Journal of Historical Sociology”, Vol. 25, No. 2, June 2012, s. 262–263.

³ A. Brenz, *Oswajanie niemieckiego dziedzictwa kulturowego. Z badań etnologicznych na Środkowym Nadodrzu*. [w:] Z. Mazur

(red.) *Wokół niemieckiego dziedzictwa kulturowego na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Instytut Zachodni, Poznań 1997, s. 191–216.

⁴ P. Zaremba pełnił ten urząd w latach 1945–1950. Zob. P. Zaremba, *Walka o polski Szczecin*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986.

⁵ Autorem planu, obok P. Zaremby byli J. Chmielewski, St. Filipkowski, B. Malisz, i T. Zieliński.

⁶ P. Zaremba, *Szczecińskie lata 1946–48*, Wyd. Poznańskie, Poznań 1970, s. 99.

⁷ Ibidem, s. 231.

⁸ Ibidem, s. 169.

- ⁹ Zob. A. Basista, *Betonowe dziedzictwo. Architektura w Polsce czasów komunizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 56–57 lub J. Musekamp, *Między Stettinem a Szczecinem. Metamorfozy miasta od 1945 do 2005*, Wydawnictwo Nauka i Innowacje, Poznań 2013, s. 276–277.
- ¹⁰ Zob. A.M. Szymski, *Architektura i architekci Szczecina (1945–1995). Architektura Szczecina na tle osiągnięć polskiej architektury współczesnej (Próba syntezy)*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 2001.
- ¹¹ Wśród licznych projektantów, należy wymienić takie nazwiska jak Furmańczyk, Jarzynka, Pokrzywnicki, Michałowski, Bogdalski, Skłodowski, Rąbek, Ostrowski, Biderman czy Stachowiak.
- ¹² *Osiedle Stare Miasto*, „Architektura” nr 11–12, 1961, s. 412.
- ¹³ http://www.szczecin.pl/umszczecin/swiat/chapter_59232.asp?soid=6955E9A88B8640818F2E7A0753C51426 (dostęp 16.10.2016).
- ¹⁴ E. Małachowicz, *Katedra wrocławska. Dzieje i architektura*, PAN, Wrocław 2004, s. 114–116.
- ¹⁵ Np. E. Walter, *Ruine Und Aufbau des Breslauer Domes*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte”, Bd. VII, 1949, s. 266
- i H. Tintelnot, *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, Kitzingen 1951, s. 90 [za:] Mq, Recenzje, *Roczniki Sztuki Śląskiej*, 1965, nr 3, s. 162 (<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rszs1965/0170?sid=1db612ba3171b36b1f5b9b49fe23ec5e>, dostęp 10.09.2016).
- ¹⁶ H. Okólska, *Władze miejskie Wrocławia w latach 1945–1948*, Wrocław 2005, s. 36–38.
- ¹⁷ M. Przyłęcki, *Odbudowa, konserwacja i ochrona zabytków architektury na Dolnym Śląsku w latach 1945–1978*, „Ochrona Zabytków” 32/4 (127), 1979, s. 267–281.
- ¹⁸ M. Bukowski, *Odbudowa katedry wrocławskiej*, „Ochrona Zabytków” 1/1, 1948, s. 31–36.
- ¹⁹ M. Bukowski, *Wrocław z lat 1945–1952. Z niszczenia i dzieło odbudowy*, PWN, Warszawa – Wrocław 1985, s. 4.
- ²⁰ *Niektóre doświadczenia techniczne w odbudowie architektury gotyckiej*, „Inżynieria i Budownictwo” 1949, z. 11–12.
- ²¹ E. Małachowicz, op. cit., s. 119.
- ²² MP 1955, nr 92, poz. 1189.
- ²³ Zob. J.P. Pruszyński, *Polityka – konserwacja – prawo*, „Ochrona Zabytków” 35/ 3–4, 1982, s. 176–181 lub B. Rymaszewski, *Klucze ochrony zabytków w Polsce*, Warszawa 1992, s. 59.

Streszczenie

Artykuł prezentuje kilka refleksji na temat rządowej polityki historycznej prowadzonej w pierwszych latach powojennej Polski i jej bezpośredniego wpływu na kształtowanie teorii i praktyki konserwatorskiej. Wybrane przez autorkę dwie realizacje, wysoko oceniane przez polskie i międzynarodowe gremia, wskazują, jak wielką była i jest nadal siłą oddziaływania polityki na prezentację i interpretację zarówno architektury zabytkowej, jak i współczesnej.

Abstract

The article presents several reflections on the government's historical policy during the first years of post-war Poland and its direct influence on the development of conservation theory and practice. Two projects selected by the author, highly evaluated by Polish and international circles, indicate the strength of impact of the policy on the presentation and interpretation of both historical and contemporary architecture.